

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф. др Дејан Мирковић
Проф. др Бојан Бојанић
Проф. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-077-9

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Бранко ШАПОЊИЋ*

322(497.11)"18"

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА КАО ДРЖАВНА ЦРКВА КРАЈЕМ XIX ВЕКА?

Апстракт: Крај друге половине XIX века представља период у коме је српска држава потпуно ограничила црквену аутономију. Први такав напад на Цркву учињен је неканонском сменом митрополита Михаила Јовановића 1881. године. Повод за његову смену представљало је митрополитово противљење примени Закона о таксама који је донет без консултација са Архијерејским сабором, а предвиђао је високе таксе за хиротонију и хиротесију. Међутим, прави узрок митрополитове смене огледао се у његовом пропагирању политике која Аустро-Угарској монархији није била по вољи. Михаило као руски ђак, залагао се за вођење проруске политике, а то је било у супротности са тајном конвенцијом коју је Србија потписала са Аустро-Угарском 1881. године. Након његове смене, држава је новим законодавством у потпуности подредила Цркву себи. Сви чланови Сабора морали су да буду именовани од стране краља, док је митрополита бирало посебно тело сачињено од чиновника. Абдикацијом краља Милана, ситуација постаје за нијансу повољнија по цркву. Митрополит Михаило је враћен на чело Цркве. Године 1890. донет је нови Закон о црквеним властима источно православне цркве који је Цркву ставио у нешто повољнији положај. У раду ћемо показати да је Црква крајем XIX века уживала статус државне цркве, али и да је држава успоставила апсолутну контролу над читавим њеним деловањем и потпуно га подредила својој политици. За приказивање наведених чињеница користићемо историјски, упоредни и аналитички метод.

Кључне речи: *Црква, Држава, краљ Милан, митрополит Михаило, Закон о таксама.*

1. УВОД

Српска православна црква¹ је кроз историју увек имала огроман значај за српску државу. У време када се земља налазила под турском опсадом СПЦ се борила и изборила за очување становништва, а самим тим и

---

* Сарадник у настави, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, aleksandra.mitrovic@pr.ac.rs

¹У даљем тексту СПЦ

државе. Као две нераскидиве целине држава и СПЦ се међусобно прожимају. Питање регулисања њиховог односа је јако комплексно. Постоје три начина регулисања истог. Први начин је постојање државне цркве у коме црква ужива све привилегије. Остале вероисповести нису забрањене, али само једна ужива положај државне и као таква има све привилегије које иду уз њен положај. Други начин на који се може регулисати ово комплексно питање је постојање слободних цркава и на крају имамо режим одвојености државе од цркве.² Предмет анализе у овом раду ће бити однос државе и СПЦ крајем XIX века. Политичке околности које су се збиле у том периоду промениле су курс српске спољне политике. Личност која је обележила другу половину XIX века био је митрополит Михаило Јовановић. Руски ђак, велики панслависта, у свом срцу је чувао идеју уједињења словенских народа. Након промене курса спољне политике краља Милана од Русије ка Аустро-Угарској монархији, митрополитова уверења постају пут ка његовој смени. Повод за његову смену био је његово противљење неканонским одредбама у Закону о таксама. Анализом архивске грађе приказаћемо како се одвијао поступак саслушања епископа у митрополији, али и митрополитово држање поводом истог. Његова неканонска смена као и повлачење читаве јерархије, свакако је један од главних разлога за постављање питања да ли је Српска православна црква крајем XIX века уживала положај државне цркве? Други битан догађај за однос државе и СПЦ који ће у раду бити анализиран је доношење Закона о црквеним властима источно-православне цркве.

2. ОДНОС ДРЖАВЕ И СПЦ КРАЈЕМ XIX ВЕКА

Према уставу из 1869. године, који је на снази остао све до 1888. године, чланом 31. предвиђено је да је владајућа вера у Србији источно-православна. Овим чланом је прописано да су слободне и друге вере и да подпадају под законску заштиту.³ Почетак осамдесетих година XIX века обележила је неканонска смена митрополита Михаила Јовановића и повлачење легалне јерархије. Након потписивања санстефанског мировног споразума 3. марта 1878. године, политика руске царевине окренула се ка Бугарској. Кнез Милан Обреновић се осетио изневерено таквим држањем царевине, па је курс српске спољне политике усмерио ка Аустро-Угарској

---

² Будимир Кошутић, Драган Митровић, „АУТОНОМНО ПРАВО с посебним освртом на колективне преговоре, право на штрајк и lock-out у упоредном и нашем праву”, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 1996, 86.

³ Чл. 31. Устав Кнежевине Србије, <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Radikalski-ustav-iz-1888.pdf>, приступљено: 23. 07. 2021.

монархији.⁴ Како наводи Новаковић, нови курс спољне политике озваничен је потписивањем тајне конвенције 1881. године којом се кнез Милан обавезао да неће дозволити никакав вид антимонархијског деловања на територији Србије. Обавеза монархије је дефинисана чланом 3. тајне конвенције и она подразумева пружање помоћи у циљу проглашења Србије краљевином.⁵

2.1. Смена митрополита Михаила Јовановића

На челу СПЦ се тада налазио митрополит Михаило Јовановић. Руски ђак који је имао јако велики утицај у Србији. Како наводи Перић, митрополит је заједно са владом успео да од Цариградске патријаршије издејствује *Томос о аутокефалности* 1879. године.⁶ Новаковић наводи како је митрополит био велики патриота и јако способан у вођењу Цркве.⁷ Митрополит није био трн у оку само кнезу и Аустро-Уграској монархији. Напредњаци су га посматрали као човека оданог либералима те им је као такав био велика сметња. Јовановић наводи како је борба напредњака против либерала достигла свој врхунац у црквеном питању које он назива још и питање митрополита Михаила.⁸

Аутори су различитог мишљења када је разлог за смену митрополита Михаила у питању. Јовановић и Новаковић се слажу око тога да је разлог пронађен у држању митрополита против Закона о таксама који је изгласан 3. априла 1881. године. Са друге стране имамо Перићев став који каже да је закон о таксама био само параван за митрополитову смену. Наиме, Перић разлог налази у непристајању митрополита да разведе брак између краља Милана и краљице Наталије. Није било канонских разлога који би развод брака учинили оправданим.⁹

Имајући у виду чињеницу да је Србија била мала кнежевина, антимонархијска политика јој никако није ишла у прилог. Кнез Милан је морао, нарочито након пораза у рату са Бугарском, да неутралише сваки вид пропаганде који је штетио односима Србије и монархије.

---

⁴ Љубодраг Ристић, „Србија у британској политици 1889 – 1903“, Српска академија наука и уметности, Институт за балканске студије, Београд 2014, 19.

⁵ Драган Новаковић, „Државно законодавство православне цркве у Србији од 1804. до 1914. године“, Универзитет у Београду, Богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд, 2010, 119.

⁶ Димчо Перић, „Црквено право“, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 1999, 187.

⁷ Д. Новаковић, *op. cit.* 120.

⁸ Слободан Јовановић, „Влада Милана Обреновића књига друга (1878 до 1889)“, ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА, Београд, 1927, 103.

⁹ Д. Перић, *op. cit.* 187.

Дуго је кнез тражио повод за разрачунавање са митрополитом и коначно га је нашао приликом доношења Закона о таксама 3. априла 1881. године. Према Слијепчевићу, закон је садржао одредбе које су подразумевале наплату такси за „уверења о рукоположењу, хиротонији и хиротесији“.¹⁰ Митрополит је одмах исказао своје неслагање са спорним одредбама, нарочито зато што никакве консултације са Архејерејским сабором нису учињене поводом њиховог прописивања.¹¹ Скупштинска расправа поводом Закона о таксама била је јако жустра. Једна од спорних одредаба била је плаћање таксе од 100 динара за ступање у монашки чин.¹² Народни посланик Милан Милићевић је овај члан закона прокоментарисао на следећи начин: „Монах, господо, није старешина или онакав калуђер како ми можда замислимо разумемо. Монах просто нема чина свештеничког на себи, то је по црквеном реду, човек, који на себи има камилавку и расу, али који нема никакве власти ни да одслужи службу, ни да крсти, ни да венча, док јеромонах све то може да уради. Сад кад сте поставили таксу за човека који у манастиру има власт, као што рече г. известилац, само да звони и Богу се моли, шта ћете са онима који имају власт свештеничку и онакву какву има свештеник бољег реда нашег? Зар да предухитримо на и овоме поставимо као оном напред? Ако и овде усвојимо тако, онда не знам где ћемо се уставити, и ако и даље идемо тако прогресивно, ја не знам шта ће најзад бити. Ја бих, дакле, молио господу да не наглимо тако, него да се уставимо и размислимо о томе.“¹³

Према уставу из 1869. године духовна надлежатељства свију вероисповеди стоје под надзором министра црквених послова.¹⁴ Митрополит Михаило се, одмах након доношења закона обратио Стојану Новаковићу, министру просвете и црквених послова и јасно му ставио до знања да је при доношењу закона о таксама „неправилно поступано“ јер су регулисана питања која се тичу СПЦ без договора са Архијерејским сабором. Према Слијепчевићевим речима, тада почиње борба између митрополита и Стојана Новаковића око Закона о таксама. Митрополит је сматрао да се таксе на свештенички чин никако не могу наплаћивати јер би то значило њихову продају. Слијепчевић овде додаје да би то значило „мешање државе у

---

¹⁰ Ђоко Слијепчевић, „ИСТОРИЈА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ друга књига“, САТЕНА МУНДИ, Београд, 20118, 382.

¹¹ *Ibid.*

¹² Чл. 69. Закон о таксама, Српске новине, број 91, У Београду 28. априла 1881. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenovine.rs/> приступљено 23. 07. 2021.

¹³ Записник са седнице Народне Скупштине од 3. Априла 1881. године у Београду.

¹⁴ Чл. 120. Устав Кнежевине Србије, <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Radikaliski-ustav-iz-1888.pdf>, приступљено: 23. 07. 2021.

унутрашње уређење Цркве и обара ово што је црква дужна да чува.“¹⁵ Војводић наводи како је доношење закона узроковало размену оштрих писама између Стојана Новаковића и митрополита. Војводић овај сукоб упоређује са борбом коју је немачки канцелар Бизмарк својевремено водио против католичке цркве.¹⁶

Анализирајући догађаје и њихове последице долазимо до закључка да је опасност од потпуног потчињавања СПЦ држави била велика. Страх који је обузео митрополита Михаила показаше се као оправдан убрзо након доношења Закона о таксама. Комплетна црквена јерархија ће на неканонски начин бити смењена или приморана да се повуче са својих положаја. Сличну ситуацију смо могли видети у Византијском царству где је владар сазивао црквене саборе и председавао њима. Именовано је патријарха бирајући једног од три кандидата које би му црквени сабор предложио. Такав положај цркве у Византији у коме држава има потпуну контролу над њом назива се цезаропапизам.¹⁷

Архијерејски сабор је поводом спорних одредаба Закона о таксама заседао у октобру месецу и донет је закључак да се закон у својој тренутној редакцији не може примењивати јер је супротан канонима и донет је без консултација са Архејерејским сабором. Сабор је био спреман на компромис уколико би се спорне одредбе измениле, међутим, друга страна није имала слуха за Сабор.¹⁸

Јовановић бележи како је митрополит закљон у својој борби против владе тражио у Сабору, а влада је са друге стране јасно направила разлику између епископа који су инсистирали на томе да дође до измена закона и митрополита који је одбијао да се закон примени.¹⁹ Уколико анализирамо одредбе Закона о црквеним властима православне вере из 1862. године који је тада био на снази, видимо да је доношење Закона о таксама у складу са истим. Наиме, чланом 77 је прописано да ће се Архијерејски сабор у потребним случајевима обраћати државном правитељству преко министарства просвете и црквених дела, као што ће преко њега и примати све оно што правитељство нареди и узакони за цркву и свештенство, било по

---

¹⁵ Ђ. Слијепћевић, *op. cit.* 382.

¹⁶ Михаило Војводић, „Стојан Новаковић“, Српска књижевна задруга, Београд, 2012, 166.

¹⁷ Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, „УПОРЕДНА ПРАВНА ТРАДИЦИЈА седмо издање“, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2011, 153-154.

¹⁸ М. Војводић, *op. cit.* 167.

¹⁹ С. Јовановић, *op. cit.* 104.

предлогу Архијерејског сабора, било само од своје стране.²⁰ На основу завршних речи овог законског члана лако можемо закључити да влада није била у обавези да се са Сабором консултује по питању Закона о таксама.

Министар Новаковић је 15. октобра 1881. године организовао саслушање епископа у митрополији. Увидом у архивску грађу можемо упоредити исказе које су дали епископи са ставовима које је након тога митрополит Михаило изнео у писму упућеном Милану Пироћанцу, председнику владе.

Министар просвете и црквених дела, Стојан Новаковић је 15. октобра 1881. године у просторијама митрополије организовао саслушање епископа, а у вези примене Закона о таксама. Увидом у архивску грађу можемо видети да је сваки епископ засебно саслушан и да је сваком епископу постављено исто питање које је гласило: „*Je ли решено у Архијерејском сабору да се Закон о таксама не примени и не извршује?*“. Сви епископи су одговорили да није било речи о томе да се закон не треба вршити већ је речено да се закон мора вршити док као закон постоји.²¹ Министар Новаковић није саслушао митрополита Михаила што можемо видети у писму које је митрополит 16. октобра 1881. године послао Милану Пироћанцу председнику владе.

Писмо које је упућено Милану Пироћанцу садржи наводе који су у супротности са ставовима епископа изнетим на саслушању од стране министра просвете и црквених дела. Митрополит Михаило наводи како је у писму које је 21. јула текуће године упућено Стојану Новаковићу назначено да „*не могу сви архијереји у својим богослужбеним јерархијама извршавати Закон о таксама у садашњој његовој редакцији. Прво, зато што је закон у означеним тачкама 61-76 противан законима цркве и друго, зато што извршавање његово чини насиље архијерејској савести.*“²² Када упоредимо исказе епископа добијене на саслушању од стране министра и садржај писма које је митрополит Михаило упутио Милану Пироћанцу, добијамо две потпуно различите слике о ставовима везаним за примену закона о таксама. Морамо да се сложимо са Слијепчевићевим наводима да је сведочење епископа само отежало положај митрополитов који је и после тога остао при

---

²⁰ Чл. 77. Закон о црквеним властима православне вере, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3516&m=2#page/31/mode/1up>, приступљено 24. 07. 2021.

²¹ Архив Србије, Записник о саслушању епископа Српске православне цркве поводом Закона о таксама, МПС-Ц, ФVр2/96

²² Архив Србије, Писмо митрополита Михаила Милану Пироћанцу председнику владе, МПС-Ц, ФVр2/96

ставу да се закон не може примењивати све док се не изврши измена спорних одредби.²³

Након саслушања епископа, министар Новаковић је 18. октобра поднео извештај кнезу Милану у коме пише да митрополит Михаило својим делима одриче и не признаје Уставом и законима опредељени положај. Проучавајући садржај извештаја јасно можемо уочити да је министар Новаковић био љут на митрополита јер писмо које је митрополит послао министру Новаковићу 12. маја 1881. године писано је „*тоном каквим се никад не служи ни власт према власти, ни државни орган један према другоме*“.²⁴ Уз писмо министар је кнезу проследио и записник са саслушања епископа. На основу извештаја добијеног од надлежног министра, кнез Милан доноси одлуку да митрополита разреши дужности. Одлука је донета 18. октобра 1881. године и њом је решено „*да се Његово Високопреосвеиштенство господин митрополит Михаил, који је указом Књажевим од 26. јула 1859. године признат за Архиепископа Београдског и Митрополита српског, разреши од Администрације Архиепископије Београдске и Митрополије Српске.*“²⁵

Кнез Милан је истога дана на митрополитово место, као вршиоца дужности, поставио епископа неготинског, господина Мојсеја.²⁶ Слијепчевић тврди да је његово држање на саслушању у митрополији било врло проблематично. Према његовом исказу на Сабору је решено да се Закон о таксама примењује све док се не учине његове исправке предложене влади.²⁷

Дуго очекивани разлог за смену митрополита Михаила коначно је дочекан. Сада је кнез Милан могао неометано да спроводи своју промонархијску политику, а монархија је била корак ближе да уклони сваки утицај Русије у Србији и да Балкан постане сфера директног монархијског утицаја.

Одмах након смене митрополита, Влада је приступила изради новог закона који би се односио на регулисање положаја СПЦ. Закон о изменама и допунама закона о црквеним властима из 1862. године усвојен је крајем децембра у Народној скупштини. Радикална измена у односу на закон из 1862. године била је измена члана 81. Према закону из 1862. године, члан 81

---

²³ Ђ. Слијепчевић, *op. cit.* 386.

²⁴ Архив Србије, Писмо Стојана Новаковића кнезу Милану Обреновићу, МПС-Ц, ФVр2/96

²⁵ Архив Србије, Указ кнеза Милана Обреновића о разрешењу митрополита Михаила, МПС-Ц, ФVр2/96

²⁶ Архив Србије, Указ кнеза Милана Обреновића о именовању архијереја Мојсеја, МПС-Ц, ФVр2/96

²⁷ Ђ. Слијепчевић, *op. cit.* 386.

је предвиђао да Сабором председава митрополит, а чине га сви епископи.²⁸ Новина у односу на ово решење била је у томе што су у састав Сабора према Закону о изменама и допунама закона о црквеним властима сви епископи, два архимандрита и по један протојереј из сваке епархије. Архимандрите и протојереје поставља краљ²⁹ на период од пет година. Епископе бира Архиепископски сабор, а њихов избор потврђује краљ указом.³⁰ Новаковић наводи како је надлежност за именовање митрополита имало посебно изборно тело у чији састав су улазили сви чланови Архиепископског сабора, председник министарског савета, министар просвете и црквених дела, председник државног савета, председник касационог суда и пет чланова Народне скупштине.³¹ На основу наведених норми видимо да је краљ Милан имао апсолутну контролу над радом Архиепископског сабора. Норме су тако формулисане да се цео састав Сабора бира по краљевој вољи. Краљ је учинио све да се случај „митрополита Михаила“ више не понови.

Након смене митрополита, требало је изабрати новог поглавара цркве. Привремену управу над митрополијом вршио је епископ Мојсеј, међутим краљ је имао на уму да на место митрополита постави, како пише Јовановић, Теодосија Мраовића. Према Јовановићу, епископи нису били задовољни новим законским решењима те су у складу са тим одбијали да посвете Теодосија. Да би остварила своју замисао, Влада је замолила карловачког патријарха Германа Анђелића да изврши посвећење на шта је он пристао. Морамо напоменути да Анђелић свој пристанак није хтео да пре одобрења монархијске владе. Посвећење Теодосија Мраовића извршено је 27. 04. 1883. године у Карловцима.³²

Избором новог митрополита тек настају проблеми у СПЦ, али и у држави. Епископи нису хтели да признају новог митрополита, па су сви, поново неканонски, смењени. Овакво поступање према епископима наишло је на осуду у међународним круговима. Најгласнија у томе је била Русија. Смењени митрополит Михаило је вишеструко одликован од стране руског цара те је стога и утицај који је Русија имала у Србији умногоме ослабио.³³ Не можемо а да не приметимо да су у обнови јерархије велики део епископа били пореклом са територије Војводине. Јовановић пише како су они били

---

²⁸ Чл. 81. Закон о црквеним властима православне вере, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3516&m=2#page/31/mode/1up>, приступљено 29. 07. 2021.

²⁹ Србија је 6. марта 1882. године уздигнута на ниво краљевине.

³⁰ Д. Новаковић, *op. cit.* 122.

³¹ *Ibid.*, 123.

³² С. Јовановић, *op. cit.* 107.

³³ С. Јовановић, *op. cit.* 108.

школованији од наших калуђера, више пажње су обраћали на црквено певање и били су слободнијег понашања.³⁴

Краљ Милан Обреновић је обдигирао 22. фебруара 1889. године. Годину дана пре абдикација Србија је добила нови Устав. Према новом Уставу, државна вера у Србији је источно-православна³⁵ те је на тај начин само потврђен положај који је црква имала према претходном Уставу. Након краља Милана, на српски престо долази његов малолетни син, Александар Обреновић. Као намесници, краљевску власт су вршили Јоан Ристић, Јован Бели-Марковић и Коста Ст. Протић. Одмах је именована нова влада која је покренула преговоре око повлачења тренутне јерархије и повратка бившег митрополита Михаила на чело цркве.³⁶

Према Слијепчевићу, митрополит је у Београду дочекан веома срдечно. Његове прве активности су биле усмерене на то да се у цркви успостави редовни канонски поредак. Закон о изменама и допунама закона о црквеним властима из 1862. године, суспендован је и приступило се изради новог закона.³⁷

3. ДОНОШЕЊЕ ЗАКОНА О ЦРКВИНИМ ВЛАСТИМА ИСТОЧНО-ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ИЗ 1890. ГОДИНЕ

Повратком на место митрополита, Михаило Јовановић је покренуо иницијативу за доношење новог закона по коме држава неће имати апсолутну контролу над СПЦ. Његов представник у комисији која је имала задатак да припреми нацрт закона био је архимандрит Нићифор Дучић. Новаковић наводи како је Дучић био ватрени поборник обнове Српске патријаршије. После великих неслагања са Владом око нацрта закона, 27. априла 1890. године је усвојен Закон о црквеним властима источно-православне цркве.³⁸

Новим законом је предвиђено да митрополита бира Изборни сабор. У састав Изборног сабора улазе сви чланови Архијерејског сабора, сви архимандрити, сви окружни протопресвитери и протопресвитри београдски и нишки, председник министарског савета, министар просвете и црквених послова, председник и потпредседници Народне скупштине, а ако Народна скупштина није на окупу председник и потпредседници последње Народне

---

³⁴ *Ibid*, 109.

³⁵ Чл. 3. Устав за Краљевину Србију, Српске новине, број 282, У Београду 23. децембра 1888. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenenovine.rs/> приступљено 29. 07. 2021.

³⁶ Д. Новаковић, *op. cit.* 129-130.

³⁷ Ђ. Слијепчевић, *op. cit.* 402.

³⁸ Д. Новаковић, *op. cit.* 131.

скупштине, било редовне, ванредне или велике, председник државног савета, председник касационог суда, председник Главне контроле, ректор Велике школе и ректор Богословије. У овом члану је назначено да сва лица која улазе у састав Изборног сабора морају бити источно – православне вере.³⁹ Све црквене власти у краљевини Србији стоје под врховним надзором министра просвете и црквених послова.⁴⁰

Према Новаковићу, митрополит Михаило није у потпуности успео у својој намери да отргне цркву од државног утицаја. Неминовно је да је према новом закону предвиђена мања заступљеност световњака у управи цркве, међутим, Изборни сабор је великим делом био сачињен од државних функционера. Чињеница је да је на тај начин краљ задржао контролу над избором митрополита, а самим тим радом да би се контрола успоставила у потпуности прописано је да краљ мора дати сагласност на избор митрополита и на предлог надлежног министра изда указ о његовом именовану.⁴¹

Према Слијепчевићу још једно спорно питање при састављању закона било је питање постављања чланова Духовног суда. Спор је настао између митрополита и радикала јер се митрополит залагао да се сва власт врати епископима док су радикали инсистирали да се епископска власт што више обузда. Председник Великог духовног суда је требао бити митрополит, док је чланове суда на предлог Архијерејског сабора постављала влада. Народна скупштина није хтела да пристане на овакво решење јер би то подразумевало јачање утицаја епископа и митрополита. Избор чланова Духовног суда поверила је збору епархијског свештенства. Сабор је могао да именује једног од пет чланова Духовног суда. Према Слијепчевићу, овде настаје сукоб између митрополита са једне и Народне скупштине са друге стране. Решење је нађено посредством руског посланика. Компромис је постигнут тако што ће се чланови Великог духовног суда бирати у договору између митрополита и Владе.⁴²

На основу наведених чињеница можемо да изведемо два битна закључка. Прво, након доласка на престо краља Александра, политика према СПЦ је остала готово непромењена. Законским решењима контрола је

---

³⁹ Чл. 127. Закон о црквеним властима источно-православне цркве, Српске новине број 99, Београд 1890. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenovine.rs/> приступљено 29. 07. 2021.

⁴⁰ Чл. 232. Закон о црквеним властима источно-православне цркве, Српске новине број 99, Београд 1890. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenovine.rs/> приступљено 29. 07. 2021.

⁴¹ Д. Новаковић, *op. cit.* 150.

⁴² Ђ. Слијепчевић, *op. cit.* 404.

ослабљена, али и даље у великој мери присутна. Избор митрополита и даље је био под апсолутним утицајем државе. Велики сукоб око састава Духовног суда решен је у корист државе. Српска православна црква јесте била у статусу државне цркве и према новом законодавству, али ако се вратимо на дефиницију државне цркве према којој црква ужива све привилегије у држави, у случају СПЦ крајем XIX века би морали да је допустимо на тај начин што ћемо дописати да подлеже и апсолутној државној контроли у вршењу својих делатности. Друга ствака која је привукла пажњу аутора је утицај Русије, односно руског посланика на доношење компромисног решења у погледу избора чланова Духовног суда. Митрополит Михаило је од стране руског цара више пута одликован, те је уживао и велики углед, али имао и велики утицај у царевини. Посредовање руског посланика у решавању сукоба између митрополита и Владе свакако дугује захвалност самом митрополиту. На основу овог догађаја можемо видети да се кнез Милан оправдано бојао његовог деловања против монархије 1881. године.

4. ЗАКЉУЧАК

Крај XIX представљао је период великих сукоба између државе и цркве. Политика коју је држава водила на међународном плану имала је велики утицај на канонски поредак у СПЦ. Аустро-Угарска монархија је, да би заштитила своје интересе на Балкану захтевала од Србије да обустави сваки вид деловања против ње. Незадовољан политиком Русије, кнез Милан је једини излаз видео у Аустро-Угарској те је све своје напоре усмерио на стварање што бољих односа са њом. Митрополит Михаило се у тој борби за опстанак и борби за утицај на Балкану нашао у незавидној ситуацији. Руски ђак је радећи по својим убеђењима у духу панславизма стао на пут краљу Милану и довео до тога да га краљ смени са места митрополита. Повод за смену било је његово противљење примени Закона о таксама који је написан без консултација са Сабором. Анализом законских норми Закона о црквеним властима видимо да консултације са Архијерејским сабором при изради Закона о таксама нису биле обавезне без обзира на то што су се поједине норме (61-76) односиле на црквена питања. Морамо да се сложимо са Јовановићем и Слијепчевићем који кажу да је прави разлог за митрополитову смену било његово деловање мимо политике коју је монархија пропагирала. Међутим, не смемо да занемаримо ни Перићев став да је разлог за смену био одбијање митрополитово да разведе брак краља Милана и краљице Наталије До доласка на престо Александра Обреновића црква је имала положај државне цркве који ће и за време његове власти остати такав, међутим, контрола коју је држава имала над црквом је била апсолутна. На крају можемо без икакве дилеме закључити да је СПЦ крајем XIX века уживала положај државне цркве, али, поред привилегија које је СПЦ ужива, налазила се и под потпуном контролом државе.

Branko ŠAPONJIĆ

Teaching Assistant

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

SERBIAN ORTHODOX CHURCH AS A STATE CHURCH AT THE END OF XIX CENTURY?

Summary

The end of the second half of the XIX century represents a period in which the Serbian state completely limited church autonomy. The first such attack on the Church was made by the non-canonical dismissal of Metropolitan Bishop Mihailo Jovanović in 1881. The reason for his removal was the Metropolitan's opposition to the application of the Law on Taxes, which was passed without consultation with the Council of Bishops and provided high fees for ordination and appointments. However, the real cause of the metropolitan's dismissal was reflected in his propaganda of a policy that was contrary to the Austro-Hungarian monarchy interests. As a Russian student, Mihailo advocated pro-Russian policy, and that was in contradiction with the secret convention that Serbia signed with Austro-Hungary in 1881. After his removal, the state completely subordinated the Church to itself with the new legislation. All members of the Council of Bishops had to be appointed by the king, while the metropolitan bishop was elected by a special body composed of state officials. With the abdication of the King Milan situation becomes slightly favorable for the church. Metropolitan Mihailo was returned to the head of the Church. In 1890, a new Law on Church Authorities of the Eastern Orthodox Church was passed, which put the Church in a somewhat agreeable position.

In this paper, we will show that the Church enjoyed the status of a state church at the end of the 19th century, but also that the state established absolute control over all its activities and completely subordinated it to its policy. The historical, comparative and analytical method will be used to present the stated facts.

Key words: *Church, State, king Milan, metropolitan bishop Mihailo, Law on Taxes*

ЛИТЕРАТУРА

Сима Аврамовић, Војислав Станимировић, „УПОРЕДНА ПРАВНА ТРАДИЦИЈА седмо издање“, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 2011, 153-154.

Михаило Војводић, „Стојан Новаковић“, Српска књижевна задруга, Београд, 2012, 166.

Слободан Јовановић, „Влада Милана Обреновића књига друга (1878 до 1889)“, ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА, Београд, 1927, 103.

Будимир Кошутић, Драган Митровић, „АУТОНОМНО ПРАВО с посебним освртом на колективне преговоре, право на штрајк и lock-out у упоредном и нашем праву“, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 1996, 86.

Драган Новаковић, „Државно законодавство православној цркви у Србији од 1804. до 1914. године“, Универзитет у Београду, Богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд, 2010, 119.

Димчо Перић, „Црквено право“, Универзитет у Београду Правни факултет, Београд, 1999, 187.

Љубодраг Ристић, „Србија у британској политици 1889 – 1903“, Српска академија наука и уметности, Институт за балканске студије, Београд 2014, 19.

Боко Слијепчевић, „ИСТОРИЈА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ друга књига“, SATENA MUNDI, Београд, 20118, 382.

ИЗВОРИ

Архив Србије, Записник о саслушању епископа Српске православне цркве поводом Закона о таксама, МПС-Ц, ФVр2/96

Архив Србије, Писмо митрополита Михаила Милану Пироћанцу председнику владе, МПС-Ц, ФVр2/96

Архив Србије, Писмо Стојана Новаковића кнезу Милану Обреновићу, МПС-Ц, ФVр2/96

Архив Србије, Указ кнеза Милана Обреновића о разрешењу митрополита Михаила, МПС-Ц, ФVр2/96

Архив Србије, Указ кнеза Милана Обреновића о именовању архијереја Мојсеја, МПС-Ц, ФVр2/96

Закон о црквеним властима источно-православне цркве, Српске новине број 99, Београд 1890. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenenovine.rs/> приступљено 29. 07. 2021.

Устав за Краљевину Србију, Српске новине, број 282, У Београду 23. децембра 1888. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenenovine.rs/> приступљено 29. 07. 2021.

Закон о таксама, Српске новине, број 91, У Београду 28. априла 1881. године, скинуто са <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenenovine.rs/> приступљено 23. 07. 2021.

Закон о црквеним властима православне вере, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3516&m=2#page/31/mode/1up>, приступљено 29. 07. 2021.

Устав Кнежевине Србије, <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Radikalski-ustav-iz-1888.pdf>, приступљено: 23. 07. 2021.